

Drahot-Szabó Erzsébet

Nyelv és nyelvtudomány a nemzetiségi képzésben

– a német mint anyanyelv és/vagy második nyelv és/vagy idegen nyelv

A területi korlátok miatt, ill. az írás céljainak elérése végett néhány rövid, erősen leegyszerűsített, tartalmilag kihegyezett megállapítással kezdem. A német nemzetiségi tanárszakok – mint ahogy a nyelvszakok általában – köztudottan kvalitatív és kvantitatív problémákkal küzdenek. A kvalitatív problémákra itt nem térek ki. A kvantitatív problémák, azaz a csökkenő hallgatói létszám fő okát abban látom, hogy a német nemzetiségi képzésekkel kapcsolatban sok előítélet él. Egy kérdőíves felmérésben arra kerestem a választ, hogy a germanisztika-szakos hallgatók miért nem a nemzetiségi német szakot választották (a felmérés eredményeihez vö. Drahot-Szabó 2011). Mivel a magyarországi németsegről alkotott sztereotípiák – attól függetlenül, hogy ezek saját tapasztalatokon alapuló általánosítások vagy csak a képzelet szülöttei – egyértelműen pozitívak, ezek nem lehetnek az okai a német nemzetiségi képzésekben részt vevő hallgatók csökkenő létszámának (vö. Drahot-Szabó 2011: 194kk.). Sokkal inkább arról van szó, hogy még mindig az a tévhit él a köztudatban, hogy a nemzetiségi képzéseket csak nemzetiségi származásúak választhatják (vö. pl. a következő válaszokat: „Ich selbst bin keine Ungarndeutschin.” (sic!); „Ich habe gedacht, dass dieses Fach nur von Deutschen wählbar ist.”). A középiskolások azt sem tudják, hogy a német nemzetiségi szakos tanári diplomával az összes iskolatípusban elhelyezkedhetnek, azaz nemcsak a német nemzetiségi iskolákban, hanem a németet mint idegen nyelvet oktató iskolákban, ill. a kéttannyelvű iskolákban is (vö. a következő válaszokat: „Weil ich Lehrerin werden möchte, und das Fach Deutsche Nationalitätensprache und -kultur könnte ich im Gymnasium nicht lehren.”; „Ich interessiere mich nicht dieses Fach (sic!), ich möchte mich mit dem nicht beschäftigen. Und man hat weniger Möglichkeit (sic!) mit diesem Diplom eine Arbeit zu suchen.”). A felvilágosító kampányok (nyílt napok, iskolalátogatások, tájékoztató szórólapok terjesztése stb.) ellenére továbbra is él az elrettentő tévképzet, miszerint a nemzetiségi képzés nyelvi része egyenlő a magyarországi német nyelvjárások ismeretével, ezeket már vagy eleve tudni kell, vagy legalábbis a képzés folyamán meg kell tanulni őket (vö. pl.: „Ich glaube, dass es [a nemzetiségi német szak] schwieriger würde (sic!) wegen der Dialekte.”). A potenciális hallgatók azt hiszik, hogy vagy kell tudniuk svábul (hiszen a magyarországi német-

ség nyelvét a „sváb”-bal azonosítják), vagy meg kell tanulniuk, viszont ha német nyelvterületre utaznak – turistaként, vagy mert ott akarnak dolgozni –, akkor nem fognak boldogulni. Ezen tévképzetek miatt még a német nemzetiségi származású hallgatók sem merik a nemzetiségi szakot választani (vö. pl.: „Weil ich Nationalitätensprache zwar verstehe, aber nie sprechen gelernt habe.”). A valóságban azonban arról van szó, hogy a német nemzetiségi szakos hallgatók elsajátítják a nyelvtudományok, az irodalomtudományok, a kultúra- és médiatudományok területein mindazt, amit a németszakos hallgatók is, s nem ezek helyett, hanem emellett még speciális kisebbségtudományi ismereteket is, a magyarországi németek identitására, történelmére, szokásaira, önszerveződésére, irodalmára, médiájára stb. vonatkozóan. A képzési tervben a nyelvi, ill. nyelvészeti kurzusok a „Nyelvészeti alapismeretek” és a „Nyelvészeti ismeretek” modulokban kapnak helyet. A „Morfológia”, a „Lexikológia”, a „Mondattan”, a „Szövegnyelvészet”, a „Szemantika”, a „Stilisztika”, a „Kontrasztív nyelvészet” c. kurzusokon a német irodalmi nyelv elsajátítása áll a középpontban, hiszen végzettjeinknek a fent említett összes iskolatípusban el kell tudniuk helyezkedni. Ugyanígy elsősorban a német irodalmi nyelv elsajátítását célozzák a nyelvi kompetenciafejlesztő kurzusok is. A magyarországi német nyelvhasználatának sajátosságaival, a jellemző tendenciákkal a hallgatók külön kurzusok keretein belül (pl. „A magyarországi németek nyelvhasználata, nyelvjárásai”) ismerkedhetnek meg. A nyelvi képzés középpontjában márcsak azért is a német irodalmi nyelvnek kell állnia, mert a magyarországi németek nyelvhasználatára már jó ideje nem triglosszia, hanem – szerencsés esetben – diglosszia jellemző, ami azt jelenti, hogy a magyar nyelv mellett már nem a dialektus, hanem – ismét: szerencsés esetben – az iskolában, idegen nyelvként elsajátított német irodalmi nyelv jelenti/jelentheti a második nyelvet. Paulik Antal (2002: 3485) már több mint egy évtizeddel ezelőtt megállapítja: „mára lényegében eltűnt az »otthonról hozott nemzetiségi nyelvtudás«, s ennek következtében lényegében többé kisebbségi vagy nemzetiségi anyanyelvről sem beszélhetünk”.

Az elmondottak alapján az írás egyik célja a fenti tévhitek eloszlatása. (A 2013-ban bevezetett új tanárszakunk megnevezése: *német és nemzetiségi német nyelv*

Dr. habil. Drahot-Szabó Erzsébet (PhD) a Szegedi Tudományegyetem Nemzetiségi Intézet Német és Német Nemzetiségi Tanszékének munkatársa, főiskolai tanár, intézet- és tanszékvezető (drahotajgypk.u-szeged.hu)

és kultúra osztatlan tanári szak. A tévképzetek eloszlására már annak is elegendőnek kellene lennie, ha a képzés nevében szereplő „és” kötőszóra figyelnénk.) A cikk másik célja – az előbbi elérését erősítendő – abban áll, hogy bemutassam, hogyan kapcsolható össze az ugyanazon nyelvészeti területen – a frazeológia területén – végzett kutatói és oktatói munka, azaz hogyan hasznosíthatók a kutatási eredmények a német szakos tanárképzésben.

A frazeológia a német és a nemzetiségi német képzésben

Az idegen nyelvek oktatásában – így a németoktatásban, ill. a német nemzetiségi képzésekben is – ma az interkulturális szemlélet a jellemző, ami azt jelenti, hogy a nyelvoktatásban nemcsak a szókincs (s ezen keresztül a fonetika) és a nyelvtan oktatása áll a közép-pontban, hanem a kommunikatív kompetenciák kialakítása mellett az idegen nyelvi kultúra közvetítése is központi szerepet kap. Ha az állandó szókincsbővítés az új szavak megtanulása mellett a kötött szókapcsolatok, azaz a frazeologizmusok elsajátítását is magában foglalja, akkor ezáltal két cél egyszerre valósítható meg: a leendő tanároknak nemcsak a nyelvi, de a kulturális kompetenciája is fejlődik. A forrásnyelvi ekvivalenssel rendelkező célnyelvi frazeologizmusok megerősítik a pozitív transzfer lehetőségét, és segítenek felismerni a kultúrák közötti hasonlóságokat. A forrásnyelvi ekvivalens nélküli és funkcionális ekvivalenssel rendelkező célnyelvi frazeologizmusok, azaz a reália-frazeologizmusok pedig az interferenciális hibák kiküszöböléséhez járulnak hozzá, valamint a kulturális különbségek felismeréséhez. Mindebből az következik, hogy a frazeologizmusoknak, s ezeken belül a reália-frazeologizmusoknak, a német nyelv oktatásában különös figyelmet kell szentelni. „Különös figyelmen” azt értem, hogy a következően kontrasztív szinkrón szemlélet mellett a diakrón szempontú megközelítésre, azaz a kultúra- és/vagy nyelvspecifikus frazeologizmusok etimológiájára szintúgy hangsúlyt kell fektetni.

A kontrasztív szemlélet

A frazeologizmusok oktatásánál két központi kérdés merül fel: egyrészt mely frazeologizmusokat közvetítsük, másrészt pedig hogyan, milyen módszerekkel. A „mit” kérdésén belül a közmondásokra vonatkozóan kiindulópont lehet az ún. német parömiológiai minimum. A közmondás-minimumot tartalmazó lista olyan 77 közmondásból áll, amelyeket a német anyanyelvi beszélők legalább 95%-a ismer, s amelyeket a némettanároknak szintúgy ismernie kell. Egy korábbi kérdőíves vizsgálatban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a leendő némettanárok mennyire ismerik a parömiológiai minimumot. A 100 elsőéves és az ugyancsak 100 végzős hallgató a közmondások első felét kapta meg, s a feladat a közmondások kiegészítése volt. A legfontosabb vizsgálati eredmények tömör

ren így foglalhatók össze: a hallgatók azokat a német közmondásokat tudták kiegészíteni, amelyeknek a magyarban is van megközelítően teljes megfelelőjük, pl.: *Aller Anfang ist schwer.* – Minden kezdet nehéz.; *Ende gut, alles gut.* – Minden jó, ha a vége jó.; *Übung macht den Meister.* – Gyakorlat teszi a mestert. A magyar ekvivalenssel nem rendelkező német frazeologizmusokat nem ismerik, pl.: *Man muss die Feste feiern, wie sie fallen.*; *Wer nicht hören will, muss fühlen.* A legtanulságosabbak azok a közmondások voltak, amelyeknek a magyarban részleges frazeológiai ekvivalensük van, ugyanis itt követték el a hallgatók a legtöbb interferenciális hibát, pl.: **Der Klügere lässt, der Dummere leidet.* (helyesen: *Der Klügere gibt nach.*) (vö. Okos enged, szamárnak szenved.); **Der Apfel fällt nicht weit von seinem Baum.* (helyesen: *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm.*) (vö. Az alma nem esik messze a fájától.); **Einem geschenkten Gaul schaue nicht die Zähne.* (helyesen: *Einem geschenkten Gaul schaut man nicht ins Maul.*) (vö. Ajándék lónak ne nézd a fogát!); **Ein blindes Huhn kann auch Korn/Ähre/Samen finden.*; *Ein blindes Huhn findet auch ein Auge.* (helyesen: *Ein blindes Huhn findet auch mal ein Korn.*) (vö. Vak tyúk is talál szemet.); **Reden ist Silber, Hören ist Gold.* (helyesen: *Reden ist Silber, Schweigen ist Gold.*) (vö. Hallgatni arany.). A vizsgálat egyértelműen kimutatta, hogy a hallgatók a magyar közmondásokat ültették át tükörfordítással németre, s ez vezetett az interferenciális hibákhoz. A levonható tanulság az oktatás szempontjából a következő: a kontrasztív nyelvészeti szemléletet a képzés elejétől szem előtt kell tartani, s nemcsak a grammatika (morfológia, mondattan) keretein belül, hanem a kontrasztív lexikológiára, a lexikai ekvivalencia-típusokra is nagy hangsúlyt kell fektetni (pl. egy-a-többhöz-megfelelés: *szem* → *Korn, Samen*; *Auge*; *hallgatni* → *schweigen, hören*). Ezen a bázison teremthető meg annak a lehetősége is, hogy a frazeológiai kurzusokon is kontrasztív módon járassunk el, s ezzel kiküszöbölhessük az interferenciális hibákat. A parömiológiai minimum elsajátítása – a kontrasztív frazeológiai kurzus keretein belül – immár minimális elvárás a német nemzetiségi képzésekben is.

Az interkulturális szemlélet – a reália-frazeologizmusok Elméleti háttér

Tág reália-felfogással összhangban a „reália-frazeologizmus” fogalmát a következőképpen definiálom:

A reália-frazeologizmusok olyan kötött szókapcsolatok, amelyek az adott kultúrával szorosan összefüggnek, a beszélőközösség, a kultúrközösség történelmével, szokásaival és hagyományaival, gondolkodásával; és/vagy nyelvspecifikus jegyekkel rendelkeznek.

Ide tartoznak például a szorosabb értelemben vett reáliát (földrajzi neveket, személyneveket, használati tárgyak, ételek, pénzek neveit) tartalmazó frazeologizmusok (pl. *da/bis dahin fließt noch viel Wasser den Rhein/ die Elbe/die Spree hinunter*; *Maulaffen feilhalten*; *locker vom*

Hocker); a kultúrtörténeti háttérrel rendelkező frazeologizmusok (pl. *etw. von der Pike auf lernen*); a szállóigékből keletkezett frazeologizmusok (pl. *Ausgerechnet Bananen!*); a célnyelvi ekvivalens nélküli frazeologizmusok (pl. *am Hungertuch nagen*); a specifikus idiomatikus háttérrel rendelkező frazeologizmusok, amelyeknek a célnyelvben funkcionális ekvivalensük van (pl. *Jeder Topf findet seinen Deckel.* – vö. *Megtalálja/megleli zsak a foltját.*); az etnosztereotípiás frazeologizmusok (pl. *sich französisch / auf Französisch verabschieden* – vö. *angolosan távozik vki*); a hamis barátok (*jmdn./etw. unter einen Hut bringen* ≠ *egy kalap alá vesz vkit/vmit* (*vkivel/vmivel*) *vki*; a magyar funkcionális ekvivalens: *közös nevező-re hoz vmit* (*vmivel*) *vki*, vö. *etw. auf einen (gemeinsamen) Nenner bringen*).

Egyetérték Lajos Katalinnal (2007: 102), aki szerint a frazeologizmusok a kulturális emlékezetnek olyan megnyilvánulásai, amelyek identitásképző tudást közvetítenek, ill. amelyek identitáskifejező nyelvi elemekként működnek, s így a szövegekben mint „közös nevező” működnek. A frazeologizmusok használata nemcsak a nyelvi, de a kulturális összetartozást, s ezzel a mi-identitást is kifejezi. Az idegen kultúra mi-identitását a nyelvtanulókhoz a reália-frazeologizmusokon keresztül is közelebb lehet vinni.

Vizsgálatok a reália-frazeologizmusokról

Egy 2015 tavaszán végzett vizsgálatban német szakos és német nemzetiségi szakos hallgatóim reália-frazeologizmusokat tartalmazó mini-szövegeket kaptak, s ezeket kellett értelemszerűen magyarra átültetniük. A receptív készségek vizsgálata, majd a szövegek közös értelmezése megmutatta, hogy a hallgatók a frazeologizmusok jelentéseit egyrészt a kontextusból, másrészt pedig a komponensek jelentéseiből próbálják kikövetkeztetni, olykor sikerrel, pl. a következő szöveg esetében: *Er weiß nichts von den aktuellen Ereignissen in der Politik, als würde er im Tal der Ahnungslosen wohnen.* Noha a hallgatók a beszélt nyelvi frazeologizmust (*das Tal der Ahnungslosen*) tudták értelmezni ('vkinek fogalma sincs vmiről'), fontosnak tartom annak kultúrtörténeti háttérét is: a *tudatlanok völgye* olyan vidéket jelöl, ahol bizonyos információkhoz nem lehet hozzájutni, s eredetileg az NDK azon területeire vonatkozott, ahol nem lehetett nyugati tévéadókat fogni (vö. Duden 2002: 756).

A következő mini-szöveg két frazeologizmust tartalmaz: *Er hat die Kosten wohl nicht nach Adam Riese, sondern bloß Pi mal Daumen ausgerechnet!* A kulcsszavak (*Kosten*, *ausrechnen*, *nicht* tagadószó, *bloß* partikula) alapján a mesterszakos hallgatók helyesen értelmezték a szöveget, de adtak szó szerinti fordítást is: „Az árak nem Adam Riese által, hanem pi-szer vannak kiszámolva”. Ahhoz, hogy a *nach Adam Riese* humoros beszélt nyelvi fordulat átláthatóvá váljék, azaz megértsük, miért éppen ezt a szókapcsolatot használjuk a 'richtig gerechnet' jelentésben, ismernünk kell annak kultúrtörténeti háttérét: a frazeologizmus Adam Riese-re utal, aki a 16. sz. első felében több matematikakönyvet írt, s az iskolai matematikaoktatást hosszú időn keresztül je-

lentősen meghatározta (vö. Duden 2002: 35). A szintén beszélt nyelvi *Pi mal Daumen* ('so ungefähr, nach grober Schätzung'; vö. Duden 2002: 578) frazeologizmus első komponense a magyar anyanyelvű hallgatóknak is ismert (ném. *(das) Pi* = m. *pi* (π = 3,1415...), azaz 'a kör kerületének és átmérőjének viszonyzáma'), de a kifejezést akkor értjük meg igazán, ha tudjuk, hogy a *Daumen* komponens a következő beszélt nyelvi frazeologizmusra utal: (*etw.*) *über den Daumen peilen* ('(etw.) nur ungefähr schätzen'). Ez a fordulat pedig akkor lesz átlátható, ha ismerjük a kultúrtörténeti háttérét: a hüvelykujjat a hadviselésben és a hajózásban a távolság körülbelüli mérésére használták (vö. Duden 2002: 159).

A következő mini-szöveg értelmezéséhez a 21 hallgatóból 19 hozzá sem fogott: *Man muss schon wissen, wo Barthel den Most holt oder man muss eben Vitamin B haben, aber auf keinen Fall sollte man sich ins Bockshorn jagen lassen. Im schlimmsten Fall kann man doch das Hasenpanier ergreifen. A wissen, wo Barthel den Most holt* ('alle Kniffe kennen'; vö. Duden 2002: 95) beszélt nyelvi frazeologizmust egy mesterszakos hallgató értelmezte helyesen ('tudja, mi hol van, mit hogy kell, intelligens, informált, okos'). A szó szerinti értelmezés itt népetimológiához vezet: a *Barthel* ugyanis feltehetően a 'feszítővas' jelentésű tolvajnyelvi *Barsel* ártértelezésével került a frazeologizmusba, a *Most* pedig a szintén tolvajnyelvi, 'pénz' jelentésű *Moos* elferdítésével. A frazeologizmus eredeti olvasata tehát ez lehetett: 'vki tudja, hogyan lehet a feszítővassal pénzhez hozzájutni'. A frazeologizmus eredetének ismertetésével szociolektális ismeretek is közvetíthetők. A *Vitamin B* beszélt nyelvi frazeologizmus a 'Beziehungen' szó kezdetűjére utal (Duden 2002: 824), azaz azt jelenti, hogy jó kapcsolatokkal tudunk előrejutni, nem pedig azt, hogy sok B-vitaminra van szükségünk, mint ahogy a hallgatók gondolták.

A *sich nicht ins Bockshorn jagen lassen* ('sich nicht einschüchtern, in Bedrängnis bringen lassen'; vö. Duden 2002: 132) beszélt nyelvi frazeologizmust a hallgatók nem tudták értelmezni, hiszen a frazeológiai jelentés itt sem következtethető ki a komponensek jelentéseiből. Ezért fontosak itt is a kulturális háttérismeretek: a 15. sz.-ban már kimutatható szólás egy népi bíraskodásra megy vissza. A gonosztevőt kecskebőrbe bűjtették, majd abban kergették: a *Bockshorn* komponens a 'Ziegenfell' [m. *kecskebőr*] jelentésű *bockes hamo* népetimológiás értelmezésével került a frazeologizmusba.

A *das Hasenpanier ergreifen* ('fliehen'; vö. Duden 2002: 333) beszélt nyelvi frazeologizmust egy BA-hallgató értelmezte helyesen: „A legrosszabb esetben felvehető a nyúl cipő – leléphetünk”. Az értelmezési nehézségek itt szintén arra vezethetők vissza, hogy a komponensek szó szerinti olvasatából a frazeológiai jelentést nem lehet kikövetkeztetni. A *Panier* szóalaknak csak egy jelentését ismerik a hallgatók: *die Panier* ('Masse zum Panieren'; vö. DUW 2003: 1179), amely a m. *paníroz* [ném. *panieren*] igében is benne van (pl. *panírozott hús* [ném. *paniertes Fleisch*]). Itt azonban a *die Panier* homonim párjáról van szó: *das Panier* ('Banner, Fahne, Feldzeichen'),

amelynek a jelentése a vadászat szaknyelvében 'nyúl-farok' (ma: *Blume*). A metaforás névátvitel alapja, hogy a nyúl farka a menekülésnél (mint egy zászló) felfelé áll. Az eredet ismertetésével a frazeologizmus képi háttere érthetővé válik; összehasonlíthatjuk a magyar ekvivalenssel (*felveszi/felkötli/felhúzza a nyúlcsipőt vki*); valamint etimológiai ismereteket is közvetítünk (a *(das) Panier* és a *(das) Banner* szóhasadással keletkeztek, vö. középelnémet *banier(e)*; vö. DUW 2003: 232, 1179).

Összegzés

Az írás egyik kiindulópontjául az az alapgondolat szolgált, miszerint a frazeologizmusok minden nyelv szerves részei, s így a némettanárképzésben és a német nemzetiségi képzésben is fokozott figyelmet kell nekik szentelni. A parömiológiai minimum kontrasztív közvetítésével hozzájárulhatunk az interferenciális hibák kiküszöböléséhez, s összekapcsolhatjuk a kontrasztív grammatikai és kontrasztív lexikológiai ismeretek átadásával is. Mivel a frazeologizmusok nemcsak a nyelvi kompetencia részét képezik, de az adott nyelvközösség kultúrájáról is információkat hordoznak, a nyelvi kurzusokon ezeket is fel kell tárni. A tág reália-felfogásnak megfelelően a kulturálisan és/vagy nyelvileg kötött frazeologizmusokat is a reáliák közé sorolom, s úgy vélem, hogy ezeknek a reália-frazeologizmusoknak a szinkrón és diakrón szemléletű közvetítése a némettanárok és a nemzetiségi némettanárok képzésében sok haszonnal jár: egyszerre fejleszthetjük hallgatóink nyelvi kompetenciáit, azaz segíthetjük őket hozzá egy tudatos nyelvszemlélethez és nyelvhasználathoz, s fejleszthetjük (inter)kulturális kompetenciáikat is, azaz kompetenciájukat az idegen és a saját kultúrában egyaránt. Mindezen célok akkor valósíthatók meg, ha a reália-frazeologizmusok etimológiáját is ismerjük, azaz a frazeologizmusok hátterében rejlő enciklopédikus ismereteket is közvetítjük.

Az anyanyelvi beszélő a frazeologizmusokat is reprodukálható nyelvi egységekként sajátítja el, a lexémákhoz hasonlóan. A „hétköznapi” anyanyelvi beszélő nyelvszemléletét általánosságban implicit nyelvtudás és nyelvre vonatkozó tudás jellemzi: a nyelvet akkor is használni tudja, ha a nyelvtani szabályokat nem tudja megfogalmazni, ill. nem ismeri a frazeologizmusok eredetét. A nem anyanyelvi beszélő, a leendő némettanár és nemzetiségi némettanár nyelvszemlélete azonban ettől merőben eltér: rá tudatosság jellemző, az igény az explicit szabályokra, a „Miért?” ismeretere való törekvés. A jó némettanár és nemzetiségi némettanár tehát nemcsak azt tudja, hogyan tudunk egy tartalmat frazeologizmussal kifejezni, hanem azt is, hogy azt miért éppen úgy tesszük, azaz a kötött szókapcsolatoknak nemcsak a frazeológiai jelentését ismeri és tudja közvetíteni, hanem azoknak az eredetét is. Ilyen szempontból tehát a némettanárnak többet (és másként) kell tudnia a német nyelvről, mint a laikus német anyanyelvi beszélőnek.

Mindez vonatkozik a német nemzetiségi tanárookra is, akik már nem otthonról hozzák a német nyelvet, hanem – jellemzően – idegen nyelvként tanulják. Hansági Ágnes (1993: 94) az alábbi gondolatokat több mint két évtizede fogalmazta meg: „Dédszüleink generációjával jószerivel eltűnik a passzív kétnyelvűség (az a típusú, amikor a beszélő a többségi nemzet nyelvét érti, de nem beszéli). Megjelenik viszont egy »új passzív kétnyelvűség«, s ezt az a generáció termelte ki, amelynek első nyelve már a magyar, s a nemzetiségi nyelvoktatás egy második, tanult »idegen nyelvvel« ajándékozta meg.” Ez a tendencia csak erősödött, ami a mi szempontunkból azt jelenti, hogy a felsőoktatásban ezeknek a kihívásoknak kell megfelelnünk. Szerencsés esetben a német mint idegen nyelv a magyarországi németiség második nyelvévé válik, vagy – még szerencsebb esetben – betölti az anyanyelv szerepét.

Irodalom:

- DRAHOTA-SZABÓ Erzsébet (2011): Über Gegenwart und Zukunft (?) des Faches Deutsch als Nationalitätensprache und -kultur in Ungarn. In: Drahot-Szabó Erzsébet/Proszts Eszter (Hrsg.): Über Sinn oder Unsinn von Minderheiten-Projekten. Szeged: Grimm. 191-214.
- DRAHOTA-SZABÓ, Erzsébet (2013): Realien – Intertextualität – Übersetzung. Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung, Sonderheft 19. Landau: Verlag Empirische Pädagogik.
- DRAHOTA-SZABÓ Erzsébet (2015): Fordíthatóság, fordíthatatlanság és ami között van. A kultúraspecifikus nyelvi elemek átviteléről. Szeged: Grimm Kiadó. (Megjelenés alatt.)
- DUDEN 2002 = Der Duden in zwölf Bänden. Das Standardwerk zur deutschen Sprache. Bd. 11 – Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Hrsg. von der Dudenredaktion. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich: Dudenverlag, 2002.
- DUW 2003 = Duden Deutsches Universalwörterbuch. 5., überarbeitete Auflage. Hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich: Dudenverlag.
- FORGÁCS Erzsébet (2007): Kontrastive Sprachbetrachtung. Szeged: Klebelsberg Kuno Egyetemi Kiadó.
- HANSÁGI Ágnes (1993): Észrevételek a magyarországi németiség kétnyelvűségéről. In: Kiss Jenő (Szerk.): Egyetemi szociolingvisztikai dolgozatok. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszék. 91-96.
- LAJOS Katalin (2007): Frazeológia és identitás. In: Jankovics József (Szerk.): Nyelv, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.) nyelvészeti előadásai. I. kötet. Debrecen/Budapest: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság. 101-113.
- PAULIK Antal (2002): Kisebbségi oktatási jogok az elmúlt ötven évben. In: Barátság. 9. évf. 2002/2, 3484-3485.